

Korbašová, Anna

Golemiáda

Sacra. 2014, vol. 12, iss. 1-2, pp. 38-59

ISSN 1214-5351 (print); ISSN 2336-4483 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134257>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Golemiáda

Anna Korbašová, KPR FiF UK, Bratislava

E-mail: korbasova.a@gmail.com

Abstract

By *Golemiáda* is meant a series of student demonstrations that had started in Bratislava during the premiere of Julien Duvivier's film *Golem* in April 1936. The protests against the film developed into strong antisemitic riots. Similarly to other pogroms in the interwar period, this topic received relatively little attention in the literature up to now. The purpose of the present study is to collect, compare, and analyze documents about the *Golemiáda*, with emphasis on the manifested antisemitism and its motives. The socio-political context is also considered. Inferences are made from data collected via study of contemporary political press and archive research. The study shows, that the riots were presumably provoked for political reasons using nationalistic, religious and socio-economic arguments against Jews. The topic of *Golemiáda* requires a further research to cover the broader socio-political and religious situation.

Keywords

Print, Film, Jews, Antisemitism, Golem, Czechoslovak Republic, Hlinka's Slovak People's Party, Communist Party of Czechoslovakia, Bratislava, Golemiáda

Kľúčové slová

tlač, film, židia, antisemitizmus, golem, Československo, Hlinkova slovenská ľudová strana, Komunistická strana Československa, Bratislava, golemiáda

1. Úvod

Medzivojnová Bratislava bola charakteristická náboženskou a etnickou toleranciou, aj vo vzťahu k židovskému obyvateľstvu. Dôkazom toho sú napríklad svedectvá oslavovania židovských sviatkov na verejnosti, purimový sprievod v maskách (Franek & Salner 1997: 55). Napriek tomu sa z času na čas vyskytli spory, či dokonca antisemitské výtržnosti. Koncom tridsiatych rokov postupne narastala neznášanlivosť voči židom a pribúdali aj otvorené prejavy.¹

Jedným z nich bola aj tzv. golemiáda v roku 1936, išlo o študentské demonštrácie proti premietaniu filmu *Golem*, ktoré prerástli do protižidovských výtržností. Impulzom bolo premietanie romantickej drámy režiséra Juliána Duviviera, ktorá vykreslovala židov z nezvyčajnej perspektívy. Premiéra filmu sa konala 24. apríla 1936 v bratislavských kinách Metropol a Tatra. Pri premietaní sa zdvihla vlna odporu

¹ Viz. napr. Hradská, 2008: 176–195, pre komplexnejší obraz o živote židov počas Prvej československej republiky nielen v Bratislave vid. napr. Jelínek, 2009: 121–242.

proti filmu: diváci, prevažne študenti, pískali a kričali, aby film stiahli z programu, pretože ich uráža. Nevôľa prerástla do zmienených demonštrácií a protižidovských výtržností,² ktoré trvali štyri dni a vyvolali protidemonštráciu. Hoci spúšťačom nepokojov bol film, zároveň mali aj politický podtext – napätie medzi politickou pravcou a ľavicou. Je pravdepodobné, že študenti nedemonštrovali spontánne, ale boli agitovaní pre politické záujmy pravice. Existujú však protikladné názory, ktoré táto štúdia analyzuje. Nepokoje utíchli až po tom, čo kiná stiahli film z programu a polícia vykonala opatrenia, aby študentské protesty nepokračovali.

V oblasti výskumu judaistiky pred holokaustom ostáva ešte stále veľa tém, ktoré nie sú spracované. Golemiáda patrí medzi ne: spomína sa vo viacerých dielach venovaných predovšetkým židovskej komunite na Slovensku, ale nebola doteraz celistvo spracovaná. Chýba analýza, predovšetkým motívov, a zasadenie problematiky do širšieho rámca vtedajších spoločenských tém. Najrozsiahlejšie spracovanie problematiky sa nachádza v knihe *Storočie škandálov* od Valeriána Bystrického.³ V jednej až pár vetách sa spomína tiež v knihe *Židovská Bratislava* od Kataríny Hradskej, *Židia v Bratislave* od Jaroslava Franeka a Petra Salnera, či *Židovská komunita na Slovensku...* od Eduarda Nižňanského a v iných prácach.

Cieľom tejto štúdie je posunúť súčasný stav bádania: ponúknuť kritický pohľad na film *Golem* režiséra Duviviera, analyzovať motívy študentských demonštrácií a protižidovských výtržností spustených jeho projekciou, analyzovať prejavový antisemitizmus a kriticky porovnať materiály z fondu Policajného riaditeľstva v Bratislave z rokov 1920–1945 s informáciami z vtedajšej tlače. Boli použité predovšetkým denníky *Slovák* a *Slovenská pravda*, vydávané Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou, a *Ľudový denník*, *Robotnícke noviny* vychádzajúce z iniciatívy Komunistickej strany Československa. Práca obsahuje mnohé citácie z primárnych zdrojov, so zámerom poskytnúť čitateľovi kontakt s autentickými interpretáciami udalostí.

2. Teoretické východiská a ciele

Protest proti filmu *Golem* prerástol do protižidovských výtržností s nacionalistickým zafarbením. Je však možné oddeliť od seba nacionalistické slovenské antisemitské prejavy od kresťanského (presnejšie katolíckeho) antisemitizmu? Podľa autorky tejto štúdie nie je možné vnímať tieto dva fenomény ako samostatné entity. Náboženský, socio-ekonomický, pravicový a nacionalistický antisemitizmus nie je možné od seba oddeliť, pretože jeden vychádza z druhého a vzájomne sa prekrývajú. V tridsiatych rokoch minulého storočia sa viditeľne

² Výtržnosti sa odohrali sa v židovskej štvrti. Bratislavské židovské obyvateľstvo sa sústreďovalo v podhradí: na Židovskej, Kapucínskej, Zochovej, Zámockej, Ventúrskej ulici, na Rybnom námestí a časti Suchého mýta.

³ Vid. Bystrický, V. & Rogulová, J. (2008). *Storočie škandálov: aféry v moderných dejinách Slovenska*: Bratislavská mádež kontra Golem (Katarína Strapcová). Autorka stručne spomína dej filmu *Golem* a popisuje priebeh samotných demonštrácií. Text je určený skôr širšej verejnosti a neanalyzuje pramene do hĺbky, nehľadá motívy demonštrácií a nevenuje sa tlači krátko pred nepokojmi. Pracuje hlavne s nasledujúcim prameňom: SNA, fond Policajné riaditeľstvo 1925–1945 (1950, k. 744), denník *Slovák*, *Slovenská pravda*, *Slovenská politika*. Táto štúdia je rozsiahlejšia, detailnejšia, venuje sa situácii krátko pred demonštráciami, hlbšie analyzuje pramene a využíva ich väčší počet.

prekrývala národná a náboženská identita. Dnes je toto prepojenie stále prítomné v menej zjavnej podobe.

Kontext golemiády doteraz nebol do hĺbky analyzovaný, ani jej podrobný priebeh nebol publikovaný. Autorka sa preto snaží sprostredkovať priebeh demonštrácii, analyzovať prejavovaný antisemitizmus a kriticky porovnať dostupné materiály. Práca vychádza predovšetkým z archívnych prameňov a periodík: z úradných hlásení Policajného riaditeľstva v Bratislave, jeho korešpondencie a zápisníc osôb zadržaných počas nepokojov a z vtedajšej tlače. Tlač však bola angažovaná do kauzy golemiády a skresľuje informácie, za čo bola niekoľkokrát cenzúrovaná, preto je potrebná kritická analýza a komparácia textov.

3. Film *Golem* – podnet demonštrácií?

Film *Golem*, proti ktorému vypukli v Bratislave študentské demonštrácie, spracúva udalosti v Prahe po smrti rabína Löwa. Filmové továrne A. B. Barrandov sa tento film pôvodne rozhodli natočiť s Jiřím Voskovcom a Janom Werichom na námet romantického spracovania legendy o golemovi z repertoáru Oslobodeného divadla (Brož & Frída, 1966: 101). Na odporúčanie Voskovca a Wericha mal film režirovať Bernard Deschamps. Film mal vzniknúť v dvoch verziách,⁴ českej a francúzskej, a preto ho mal režirovať umelec medzinárodného mena. Nakoniec bol réžiou poverený Francúz Julien Duvivier, ktorý v minulosti už natočil viacero filmov so židovskou tematikou. Jeho pohľad na pražskú legendu o golemovi a predstava o budúcom filme sa však od základu líšili od koncepcie Voskovca a Wericha. Od začiatku plánoval film natočiť ako romantickú drámu a svoj zámer aj presadil, čo viedlo k vyradeniu českých autorov námetu z filmu, hoci pôvodne mali hrať v hlavných úlohách. Bolo zrušené aj natočenie českej verzie.

Julien Duvivier dokončil film *Golem* v roku 1936 ako vôbec prvý hovorený film s tematikou golema (Baer, 2012: 65). V bratislavských kinách Tatra a Metropol ho premietali vo francúzskom origináli s českými titulkami. Podľa kritikov sa toto spracovanie pražskej legendy o golemovi len veľmi málo odlišovalo od množstva ďalších francúzskych historických drám z tridsiatych rokov (Brož & Frída, 1966: 75). Werich napokon aj tak v roku 1951 natočil film *Cisárův pekár, pekárův cisár*, ktorý prezentuje jeho interpretáciu legendy o golemovi.

Duvivierovho *Golema* otvára písomný prológ, ktorý divákovi približuje legendu o golemovi, symbole nádeje židovského geta v ťažkých časoch. Informuje o smrti rabína Löwa v roku 1610 a ukrytí nečinného golema do podkrovia Staronovej synagógy v židovskom pražskom meste. Dej filmu sa odohráva v Prahe za vlády Rudolfa II. (1552–1612), ktorý je opísaný nasledujúcimi slovami:

„Cisár Rudolf II. bol umelec, zberateľ, nadšenec okultizmu, hľadač kameňa mudrcov, ktorý udržiaval na svojom dvore 200 alchymistov, dobrodruhov a mužov vedy. To ho dohnalo až k paranoji.“ (Duvivier, 1936: 00:02:47.)

V pozadí textu sa kamera zameriava na sochu rabína Löwa, ktorá dodnes stojí na južnom rohu Novej radnice. Dej filmu sa začína v spomínanej Staronovej

⁴ Podľa časopisu *Svet vo filme* z marca 1936 mali vzniknúť dokonca štyri jazykové verzie (Svet vo filme, Marec 1936: 3).

synagóge v Prahe, na zhromaždení židov pri modlitbe. Rabín Jakub vyzýva prítomných, aby nestrácali odvahu, pretože Boh vyslyší ich modlitby a „sloboda príde“. Jakub je romantický typ hrdinu, citlivý rojko, žijúci pre svoje ideály. Židia očakávajú rabínom Löwom prisľúbené prebudenie golema uloženého v podkroví synagógy. Po skončení modlitby sa Jakub vydá na prechádzku getom. Počas nej sa divák oboznámi so situáciou: v gete sa šíri cholera, ľudia trpia biedou a hladom.

Do synagógy vniknú na príkaz Rudolfa II. vojaci a hľadajú v podkroví magickú sochu golema. Rudolf je vo filme zobrazený ako veľmi impulzívny a bláznivý panovník. Prvá scéna filmu, v ktorej sa objaví, sa odohráva v kráľovskej dielni vedcov a alchymistov, kde nepričítne zničí falošný vynález šarlatána a vlečie za sebou svoju milenkú, grófkku Stradu. Vedci majú preňho vyrobiť umelého človeka, ale experimenty sú neúspešné. Cisár sa obáva oživenia golema v gete, ktorý by sa proti nemu postavil, a preto ho chce získať pre seba alebo zničiť. Rudolfove vladárske rozhodnutia manipuluje kancelár Lang.

Rabín sa rozpráva so svojou manželkou Ráchel, tá sa oňho obáva. Jakub je jediný, kto vie, kde je golem, a ako ho prebudiť. Ráchel ho nabáda, aby tak učinil čím skôr, on však oponuje, že golem zobudený v nesprávnu chvíľu sa obráti proti nim. Má strach, že cisár ho dá zajať, aby mu prezradil informácie o golemovi, a tak pre istotu zasväťí Ráchel do tajomstva golemovho prebudenia. Pri prebudení mu má Ráchel povedať: „Vzbura je právo otroka,“ aby golem obnovil spravodlivosť a svitli lepšie časy.

Grófka Strada na cestách kočom spozná cudzieho šľachtica, ktorý má v úmysle predať cisárovi vzácne artefakty a cestujú spoločne do Prahy. Pri príchode sa ocitnú v centre konfliktu na trhovisku, Jakuba zatknú a cudzinec ostane na zemi omráčený, avšak ujme sa ho rabínova manželka.

Ráchel nabáda židovskú obec, aby jej pomohli presunúť golema z podkrovia, nikto nereaguje, kým sa neozve zachránený cudzinec. Ten za pomoci grófkky Strady presunie golema preč, vďaka čomu ho uchráni počas prehľadávania synagógy. Rudolfovi prinesie artefakty a za najvzácnejší z nich úspešne vyžiada oslobodenie zo žalára pre Jakuba.

Kancelár pátra ďalej po golemovi. Cisár ho v bláznivosti nájde v miestnosti, kde má uložené nazbierané artefakty, avšak už si viac nespomenie, kde ho videl. Vojaci prehľadávajú geto, hľadajú podozrivých stojacich za zmiznutím golema, podpalujú domy, okrádajú, vedú židov do žalára a na popravu. Nakoniec odvedú aj rabína, ktorý má byť hodený levom. Ráchel mu chce pomôcť, avšak dostane sa do žalára tiež. Zistí, že v susednej cele je socha golema, tak sa k nej dostane a prebudí ju napísaním hebrejského slova na čelo. Nadrozmerná postava golema v plášti zborí steny žalára a oslobodí uväznených židov. Začne ničiť cisárov palác, šelmy, ktorým mali byť židia hodení, sa vrhajú na dvoranov, ktorí vydesene utekajú. Nastáva hon na cisársky dvor – nepriateľov židov. Grófka Strada zamkne Rudolfa a kancelára Langa, aby sa nezachránili. Kým v paláci prebiehajú nepokoje, židia oslavujú a tancujú okolo šibenice, rabín s manželkou sa šťastne prizerajú. Golem po skončení úlohy v paláci smeruje do geta, kde ho rabín Jakub zastaví, preškrtnie posledné písmeno hebrejského nápisu na čele, obor zmizne a ostane po ňom iba plášť. Nakoniec dobehne žid, ktorý ohlási ľuďom, že kancelár Lang je mŕtvý a cisár abdikoval.

Film bol podľa denníka *Slovák* zakázaný v Nemecku, Rakúsku, Maďarsku a v Paríži, kde bol vypísaný (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1).⁵ Podľa riaditeľa A. B. ateliérov Zdenka Reimanna bol film premietaný takmer po celom území ČSR, spomína niekoľko Slovenských miest: Nitra, Košice, Užhorod, Žilina. Údajne diváci v týchto mestách k nemu neprejavovali odmietavé postoje (*SNA, Zápiscnica napísaná dňa 27. apríla 1936 v Bratislave*: 4).⁶

Časopis vysokoškolského kresťanského internátu Svoradov zhrňa aspekty filmu, ktoré študentov provokovali a poukazuje na nábožensky motivovaný antisemitizmus:

Je to film, ktorý líči utrpenie Židov za vlády českého kráľa Rudolfa II. takým spôsobom, že to vyznelo v zrejme hanobenie katolicizmu a znevažovanie jeho cirkevného zriadenia, ale i cynický výsmech kresťanskej kultúry, ktorej rozkvet v českých zemiach práve za vlády českého kráľa Rudolfa II. dosiahol nebývalej vysokej úrovne (Svoradov, máj 1936: 14.)

Denník *Slovák*, založený a vedený Andrejom Hlinkom, uvádza niekoľko motívov demonštrácií, ktorých cieľom bolo stiahnutie filmu *Golem* z premietania. Film bol údajne protikresťanského charakteru, poburujúco vykresľoval židovskú pomstu voči kresťanom. Obsahoval vraj aj sadisticko-pornografické scény, motívy promiskuity a nevhodné scény z mučiarne, ktoré mali slúžiť k demoralizovaniu širokých vrstiev ľudu. Poburujúce údaje bolo tiež vykreslenie cisára ako bláznava (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1). Napriek uvedeným názorom študenti pri protestoch explicitne nereagovali na sexuálne zafarbenie niektorých scén, ktoré by ich urážalo. Článok provokatívne dodáva: „takéto filmy nepremietajú sa ani v dnešnom sovietskom Rusku“ (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1).

Ludový denník videl za týmito názormi len zásterku HSLŠ, ktorá sa snažila v nepriaznivých okolnostiach ukázať potenciál pravice. Protiargumentuje týmito slovami:

Podobných, a snáď v tomto smere hrubších filmov bolo v Bratislave premietaných veľmi mnoho, no »Slovák« čušal a uverejšoval pochvalné posudky aj o takýchto filmoch. (Ludový denník, 28. 4. 1936: 1.)

Zároveň je podľa Slováka film provokáciou aj pre samotných židov:

Byť židom, musel by človek protestovať proti tomu, aby jeho fajtu predstavili ako najväčších zbabelcov, ako sa to robí v tomto filme. Film musel byť urážkou aj pre samých židov. (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1.)

Demonštranti, ktorí sa pobúrení vydali do židovskej štvrte, kde vyvolávali výtržnosti proti židom, nebrali do úvahy postoj, že film bol kontroverzný aj pre židov. Pravicové narážky na Rusko v súvislosti s filmom v kombinácii s myšlienkou,

⁵ Túto informáciu sa zatiaľ nepodarilo overiť ani potvrdiť v iných zdrojoch.

⁶ S odstupom času od bratislavskej golemiády však prišla negatívna odozva na film *Golem* aj v iných mestách, ktorá je zatiaľ úplne neprebádaná. Ešte v máji bola verejnost vo Vrútkoch údajne pobúrená, pretože sa tento „provokačný film“ mal premietť v ich meste napriek bratislavským udalostiam (*Slovák*, 29. 5. 1936: 4). V decembri toho roku ho kino Tivoli v Košiciach zaradilo do svojho vianočného programu. Podľa denníka *Slovák* bolo vrcholnou urážkou kresťanského citenia premietť ho a ešte k tomu na Vianoce, kvôli čomu košickí katolíci údajne protestovali (*Slovák*, 12. 12. 1936: 5). V decembri sa v novinách vyskytla správa z Nového Mesta nad Váhom, že *Golem* mal byť premietaný, avšak katolíci z mesta oslovili patričné úrady, aby bol film stiahnutý z programu (*Slovák*, 22. 12. 1936: 5). Z ľavicovo orientovaných novín Slovenské zvesti sa dozvedáme, že dokonca aj v auguste 1937 bolo plánované premietanie filmu, a to v Nových Zámkoch – úrady premietanie napokon zakázali (*Slovenské zvesti*, 24. 8. 1936: 3).

že práve tlač HSLŠ stojí za protižidovskými prejavmi študentov, ktorými sa snaží vystupovať proti KŠČ, mohli zohrať veľkú úlohu pri vzniku komunisticko – židovskej protidemónštrácie. Bližšie informácie o vzťahu tlače HSLŠ a KŠČ opisuje nasledujúca kapitola.

4. Udalosti v perspektíve slovenskej tlače

Jednou rovinou demonštrácii bol protest proti filmu, vykresľujúcemu židovskú pomstu cisárskemu dvoru. Avšak väčšiu úlohu zohrali okolnosti, súvislosti a taktiež témy z domova aj zahraničia, ktoré rezonovali Slovenskom a objavovali sa v tlači niekoľko dní pred demonštráciami. Silnejúce napätie medzi HSLŠ a sympatizantmi komunistickej strany, ktorých stereotypy súviseli so židmi, mohlo tiež výrazne ovplyvniť mieru negatívnej reakcie na film.

Charakter antisemitizmu prejavенý študentmi počas protižidovských výtržností zhrňa leták z 27. apríla 1936, vyzývajúci študentov k zhromaždeniu pred Slovenským národným divadlom, ktorého cieľom bolo žiadať krajinského prezidenta Jozefa Országha o stiahnutie filmu *Golem* z programu.⁷ Reakcie študentov na film mali nacionalistický ráz, spievali národné piesne, taktiež poukazovali na socio-ekonomicky podmienený protest proti židom a obviňovali židov z ich prvotnej provokácie, ktorá ich vydráždila k výtržnostiam. Leták stavia Slovenský národ do pozície obete voči židom. Protigolemovské protesty oslovili aj časť účastníkov osláv stého výročia štúrovskej vychádzky na Devín, ktoré sa začínali práve v deň premiéry filmu *Golem*.

V období študentských demonštrácií v Bratislave bol film *Golem* v hlinkovskej tlači (*Slovák, Slovenská pravda*) označovaný ako „protikatolícky“, „židofilský“ či „židovsko-slobodomurársky“. Časopis katolíckeho internátu Svoradov film označuje slovom „pohana“ (*Svoradov*, máj 1936: 14). časopis *Nástup* mladej slovenskej autonomistickej generácie prezentuje pravicový antisemitizmus, v ktorom je stotožňovaný pojem žid a bolševik (*Nástup*, máj 1936). *Ludový denník*, vydávaný Komunistickou stranou Československa, reaguje proti antisemitizmu a vystupuje proti študentským výtržnostiam. Komunistická strana Československa vidí za demonštráciami útok Hlinkovej slovenskej ľudovej strany proti ľavicí v nepriaznivom období. Každá tlač prezentovala postoj k židom na základe celkovej tendencie časopisu a politickej strany, ktorá ho vydáva.

4.1 Udalosti pred demonštráciami v tlači

Nejde už ani o chlapecké pokrikovanie po uliciach, po krčmách a po kaviarňach, ide o vec, ktorá musí byť posudzovaná z hľadiska vnútropolitického i zahraničného. (*Robotnícke noviny*, 28. 4. 1936: 1.)

Citovanými slovami vystihli *Robotnícke noviny*, orgán Československej demokratickej strany robotníckej na Slovensku, spôsob, akým je potrebné nahliadať na problematiku golemiády.

„Židovská otázka“ sa na titulné strany novín dostala už krátko pred demonštráciami a bola spájaná predovšetkým s konfliktom, medzi španielskou pravicou a ľavicou, ktorý bol v tlači HSLŠ a KŠČ výrazne prezentovaný. Ten

⁷ Prepis tohto letáku sa nachádza v Prílohe č. 1.

modeloval reakciu na výsledok volieb Rybárpolskej textilnej továrne, ktorá vyústila tiež do obviňovania židov.

Slovák 18. apríla toho roku uverejnil úvodník s názvom *Výstraha zo Španielska*, ktorý poukazuje na to, ako komunistickí zástupcovia v Španielsku v novinách aj v sneme pohrozili vodcovi katolíckeho frontu Josemu M. Gil Roblesovi násilnou smrťou. V článku sú citovaná výhražné slová komunistického rečníka Joseho Díaza Ramos a reakcia Joseho M. Gil Roblesa na jeho slová:

- Neviem ako umrie Gil Robles, ale môžem uistiť, že umrie s topánkami na nohách! Gil Robles, prítomný v snemovni, na to odpovedal:
- Nie som úkladný vrah, ako vy! (*Slovák*, 18. 4. 1936: 1.)

Tieto dva výroky vyvolali výmenu názorov medzi komunistickou a hlinkovskou tlačou a zostrenie rivality konkurenčných strán. Úvodník zdôrazňuje protikatolícky charakter socialistov a komunistov v Španielsku, prostredníctvom poukázania na udalosti počas pouličnej revolúcie v meste Jerez de la Frontera:

Zabili niekoľko policajtov a podpálili dva kláštory, ktoré boli vystavané v stredoveku a naplnené umeleckými pamiatkami starých čias. (*Slovák*, 18. 4. 1936: 1.)

V závere úvodníka denník *Slovák* vyzýva k príprave na vyhrotenie situácie aj na Slovensku:

Dokedy budeme ešte čakať? Dokedy si budeme myslieť, že sa na Slovensku nebudú opakovať španielske podpaľovačky a vraždy? (*Slovák*, 18. 4. 1936: 1.)

Nepokoj prívržencov Andreja Hlinku z narastajúcej prevahy komunistov v Španielsku stupňovala skutočnosť, že aj na Slovensku sa v určitých ohľadoch komunisti dostávali do popredia. Vo voľbách v najväčšej továrni textilu na Slovensku, sídliacej v ružomerskom Rybárpoli, sa spojili na jednu kandidátnu listinu komunisti, sociálni demokrati a českí národní socialisti. Tieto tri organizácie neustále vzájomne súperili aj v rybárpolskej textilke, avšak, vďaka spolupráci komunisti získali prevahu mandátov oproti kresťanským odborárom. Za ich slabším úspechom stála údajne vnútorná nejednota pred voľbami (*Slovák*, 18. 4. 1936: 3). Pre ľudákov bolo spojenie lavice negatívnym prekvapením, pretože nebezpečne pripomínalo spojenie španielskej lavice do Ludového frontu, ktoré v tomto období víťazilo nad katolíckou pravitou.

21. apríla 1936 denník *Slovák*, v článku *Bratislava pamiatke Štúrovej* pripomína zámer slovenského študentstva osláviť pamiatku na Ludovíta Štúra, ktorý uviedol už 19. apríla. Na 24. apríl 1936 pripadlo sté výročie výletu Štúrovskej družiny na Devín. Oslavy mali byť organizované Zväzom slovenského študentstva, Osvetovým zväzom a Maticou slovenskou, mali byť konané pod protektorátom Komenského univerzity a rady mesta Bratislavy (*Slovák*, 19. 4. 1936: 3). Článok nám poskytuje informácie o plánovanom priebehu slávností:

I v Bratislave ho oslávia mladí. Oslavia ho spoločne s celým národom. Slávnosti započnú 24. apríla o pol 20. hodine predstavením Palárikovej hry »Dobrodružstvo pri obžinkách« v SND, 25. apríla o pol 20. hodine bude v Redoute slávnostná akadémia so spevmi, recitáciami a s rečou ev. biskupa dr. Osuského. 26. apríla o pol 10. hod. dopoludnia odhalí sa na dome, v ktorom býval L. Štúr, slávnostná tabuľa. Odpoľudnia urobia študenti výlet na Devín. (*Slovák*, 18. 4. 1936: 3.)

Je potrebné poukázať na skutočnosť, že práve v tento deň mal premiéru filmu *Golem* v Bratislavských kinách Tatra a Metropol a pochody oslavujúceho študentstva sa zlievali s davom demonštrantov. Ostáva otvorenou otázkou, či šlo o súhrn okolností, alebo zámer.

Ludový denník vydávaný Komunistickou stranou Československa 21. apríla toho roku začínal úvodníkom *O smrti v topánkach*, ktorý reagoval na výzvy uverejnené v novinách HSLS k príprave na vyostrenie vzťahu medzi slovenskými komunistami a prívržencami Andreja Hlinku. V úvodníku redaktor Evžen Klinger poukazuje na to, ako „hlinkovská dynastia“ „patrí medzi dirigenta kapely, ktorá hrá pochod proti Moskve, za to však milostné piesne voči Berlinu a Varšave.“ (*Ludový denník*, 21. 4. 1936: 1). Týmto výrokom kritizuje, ako údajne prívrženci Hlinku s nadšením sledujú nepokoje v Poľsku a Nemecku, kde víťazia pravicové hnutia.

V *Slovenskej pravde* 21. apríla toho roku Karol Körper publikoval úvodník *Židia*, v ktorom prezentoval názor, že všetky vedúce pozície v sovietskom Rusku majú v rukách židia. Tento názor ilustroval množstvom príkladov (*Slovenská pravda*, 21. 4. 1936: 1). Deň na to *Ludový denník* reagoval na spomínaný úvodník článkom *Jediné vysvetlenie: Židia*. Autor vyjadruje ľútosť nad „hlinkovskou dynastiou“, a poukazuje na úspechy komunizmu na Slovensku:

Osvietený vodca a zakladateľ Hlinka sám už neraz v ostatnom čase doznával, že i jeho Slovensko speje do ľava. Preto bystro sa začalo v Hlinkovských kruhoch uvažovať, že komunizmus je tou hybnou silou, čo ženie proletariát do otvoreného boja proti fašizmu a vojne nielen v širšom svete, ale aj na Slovensku. (*Ludový denník*, 22. 4. 1936: 1.)

V článku autor dokladá výrok o tendencii Slovákov ku komunizmu výsledkom volieb v najväčšej továrni textilu na Slovensku v Rybárpoli a kritizuje zjednodušené vnímanie tlače vychádzajúcej pod záštitou HSLS:

Áno, i Slovensko speje doľava. Speje a dospeje, lebo chce ta dospieť.

– kto je tomuto všetkému na vine? – úzkostlivo sa opytujú všetky Hlinkove časopisy.

– Židia! Aspoň takýto má cieľ i úvodník (prepáčte!) Hlinkovej „Slovenskej pravdy“. (*Ludový denník*, 22. 4. 1936: 2.)

Na autora úvodníku *Slovenskej pravdy*, Karola Körpera, padá nasledujúce obvinenie: „v honbe za židmi objavuje ich aj tam, kde ich vôbec niet“. (*Ludový denník*, 22. 4. 1936: 2.) Ten podľa *Ludového denníka* definuje mnohých ako židov pri snahe poukázať na židovské zásluhy na „spení Slovenska doľava“. Autor sa vyhradzuje voči názorom uvedeným v *Slovenskej pravde* a rázne definuje vzťah komunizmu k židovstvu v krátkom výroku: „Židovský bedár je našim priateľom! Židovský kapitalista je našim nepriateľom!“

V tomto vyjadrení môžeme sledovať využitie protižidovských konšpiratívnych teórií, ktoré nehodnotia židov individuálne, ale prostredníctvom aplikácie socio-ekonomických stereotypov. Článok končí provokatívnou narážkou na výrok, ktorý je v týchto dňoch spoločným menovateľom sporov komunistickej a hlinkovskej tlače:

Hlinkove prelátske papuče a obuv všetkých pánov z Hlinkovskej dynastie nie je veľmi odlišná od topánok španielskeho Gil Roblesa... (*Ludový denník*, 22. 4. 1936: 1.)

V ten istý deň, 22. apríla 1936, sa v denníku *Slovák* objavil úvodník *Židia si pletú bič na seba*. Článok reaguje na výhražku ľavice protižidovskou a protikomunistickou agitáciou, stavia slovákov do role trpiteľov:

Slovom bolševickí židia pripravujú sa i na Slovensku na vešanie. Je to zjav povážlivý. Dosiaľ naša republika bola jediným štátom v Európe, kde sa židom neskrivil vlas na hlavu. U nás sú židia nielen trpení, ale vyslovene favorizovaní. Sme jediným štátom, kde bezočivosť bolševického židovského elementu rastie zo dňa na deň. Ďaleko sme od toho, aby sme masy trpezlivého slovenského ľudu hnali oproti židom. Niet v nás tendencie antisemitskej, ale trpieť rozdrapovanie sa bolševických židov nemožno. (*Slovák*, 22. 4. 1936: 1.)

Slovák v tomto článku kombinuje pravicový antisemitizmus s kresťanským:

Choďte na komunistické shromaždenie, kto vám reční k robotníkom? Obyčajne mladý pajesatý žid alebo nim platený kresťan, ktorý stratil už vieru, česť a charakter. (*Slovák*, 22. 4. 1936: 1.)

Vo štvrtok, 23. apríla, *Ludový denník* začína druhé, konfiškované a následne opravené vydanie, úvodníkom s názvom *Pogromy na Slovensku?*, ktorý za útokmi na židov vidí snahu pravice zničiť najširšie spoločenské vrstvy:

Už celé desaťročia každé protiludové počínanie, režim i vlády, maskujú politiku protižidovským štváním. Robil to carizmus, robia to hlinkovské vzory v Poľsku, tak začínal a pokračuje Hitler, niet o to núdze ani v Maďarsku. Proti židom vôbec obrátiť oprávnenú protipánsku nenávisť ľudu a cez židov trafiť ľud, sraziť ho znovu na kolená, keď sa zdvíha, cez židov trafiť robotnícke hnutie a socializmus – to je stará cesta reakcie. Panský poriadok vždy si po nej vykročil, keď priháralo. (*Ludový denník*, 23. 4. 1936: 1.)

Na pôde tohto eskalujúceho napätia medzi HSLS a KSČ sa v piatok 24. apríla spustili študentské demonštrácie proti filmu *Golem*.

5. Priebeh demonštrácií

5.1 Prvý deň demonštrácií

Premiéra filmu *Golem* sa mala uskutočniť v Bratislavských kinách Tatra a Metropol 24. apríla o 17., 19. a 21. hodine večer. Oznam o tejto premiére nachádzame napríklad v sekcii *Programy bratislavských biografov* v denníku *Slovák* (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1). Informácie o filme sa objavili taktiež vo filmovom magazíne *Svet vo filme*, ktorý vyšiel len v marci 1936. *Golem* z produkcie Juliána Duviviera bol očakávaný veľkofilm. Podľa denníka *Slovák* mu predchádzala silná reklama, vo výkladoch obchodov sa údajne objavovali osobitne zhotovené pútavé plagáty (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1).

Premietanie filmu o piatej prebehlo údajne pokojne, nebol potrebný policajný zásah. O siedmej hodine bola podľa denníka *Slovák* plná sála. Udáva, že od začiatku premietania v obidvoch kinách ľudia hromadne písali a žiadali o stiahnutie filmu z programu kín. Údajne sotva prítomní prejavili nespokojnosť s filmom, prišli policajti, ktorí bez rozmyslu vyberali jednotlivcov z hľadiska (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1). Avšak podľa úradného hlásenia na Policajnom riaditeľstve v Bratislave sa behom predstavenia síce ozývali jednotlivé zápiskania, ale až v druhej polovici predstavenia, po prestávke, začali prítomní študenti intenzívne

pískať, vykrikovať, hádzať „treskavé guľičky“⁸ a „zapáchajúce bombičky“, čo vyvrcholilo do prerušenia predstavenia v kine Metropol. Vykrikovali napríklad: „Český král není blbl!“, „Prahu si nedáme!“, „Preč s Golemom!“, „Preč s takouto kultúrou!“ (SNA, *Zápisnica napísaná dňa 27. apríla 1936 v Bratislave*: 3.) Hlavnou snahou prejavov bolo v prvom rade dosiahnuť stiahnutie filmu z programu kín. Motivácie a podrobnosti tohoto konania sú predmetom samostatnej kapitoly. Tretie predstavenie o deviatej hodine prebehlo bez výtržností.

V kine Metropol bola situácia napätejšia: počas rýchleho zákroku zo strany polície bolo v druhej polovici filmu odvedených 6 usvedčených osôb (SNA, *Úradné hlásenie, v Bratislave dňa 24. apríla 1936*: 1). Nakoľko výtržnosti pokračovali, na žiadosť riaditeľstva podniku predstavenie bolo zastavené.

Súčasne došlo k menšej demonštrácii aj v kine Tatra na Námestí republiky (dnes Námestie Slovenského národného povstania), tá však bola potlačená hneď na začiatku, takže sa film premietal do konca.

Dav stojaci pred kinom Metropol, asi 150 osôb, bol políciou rozptýlený do prilahlých ulíc, nakoľko demonštranti neuposlúchli výzvu k rozchodu a jednotlivci chceli strhávať plagáty filmu *Golem*.⁹ Ľudia sa však v hlúčkoch dostali pred kino Tatra na Námestie Republiky, kde dav vzrástol na 300 osôb a bol strážou opätovne rozohnaný. Demonštrujúci sa presunuli cez Michalskú ulicu (kde sa nachádzal taktiež pamätník Ludovíta Štúra) k pamätnej doske Štúrovi na rohu Štúrovej ulice a spievali národné piesne napríklad *Nad Tatrou sa blýska, Hej Slováci*, či *Kto za pravdu horí*. Odtiaľ prešli popod Michalskú bránu, k obchodu s obuvou Baťa na Hurbanovom námestí. Tam písali na prsty a spievali.¹⁰

Neskôr na rohu Židovskej a Kapucínskej ulice, kde sa koncentrovali domy židovského obyvateľstva v Bratislave, polícia rozptýlila skupinu demonštrantov. Tí sa presunuli zo Židovskej na Klariskú a iné ulice, ale boli opakovane rozháňaní. Na komisariát boli odvedené 4 osoby za neposlúchnutie príkazu k rozchodu (SNA, *Úradné hlásenie, v Bratislave dňa 24. apríla 1936*: 2).

Polícia v ten večer zadržala 28 demonštrantov. 25 ich bolo prepustených na slobodu, traja boli daní do väzby, keďže jeden z nich mal vo vrecku kamene, ďalší „treskavé guľičky“ a tretí nebol policajne prihlásený. Okolo 22. hodiny sa demonštranti rozišli, ale obe kiná ostali strážené po celú noc (SNA, *Úradné hlásenie, v Bratislave dňa 24. apríla 1936*: 3).

5.2 Druhý deň demonštrácii

Vzhľadom na reakciu z A. B. ateliérov sa v premietaní pokračovalo aj na druhý deň. Večerné predstavenie o siedmej strážila polícia, ale napriek tomu v kine

⁸ „Treskavé guľičky“, na niektorých miestach spomínané ako „žiabky“ sú pravdepodobne petardy, ktoré pri šliapnutí na ne vybuchujú.

⁹ Denník *Slovák* sa zmieňuje, že boli použité obušky a „úplne nevinní ľudia boli socaní a nejuden zbitý“ (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1).

¹⁰ Inšpektor stojaci pred kinom Tatra spozoroval, že študenti tiahnu smerom ku kinu, tak im vyšiel v ústrety spolu s ďalšími povolanými číslami. Demonštrantov zastavili medzi ústím Schondorfskej ulice (dnes Obchodnej ulice) a Hurbanovým námestím. Nakoľko neposlúchli, boli rozptýlení do prilahlých ulíc: časť demonštrantov sa vydala smerom na Kapucínsku a Kozíu ulicu, asi 50 účastníkov demonštrácie sa presunulo ku kaviarni Astoria na Suchom mýte, kde robili výtržnosti. Keď však zbadali blížiacu sa políciu, rozutekali sa, pričom bol zadržaný jeden demonštrant, u ktorého sa našli dva kamene (SNA, *Úradné hlásenie, v Bratislave dňa 24. apríla 1936*: 2).

Tatra došlo ku výtržnostiam: boli rozhádzané „treskové guľičky“ a vyliata zapáchajúca tekutina. Škody boli správou kina odstránené, premietanie však muselo byť predčasne ukončené po výbuchoch pyrotechniky. Boli zaistené a predvedené na komisariát tri osoby, pod ktorých sedadlami polícia našla obaly od výbušnín. Zatiaľ sa pred kinom hromadili demonštranti: skupina približne 50 študentov žiadala stiahnutie filmu z programu (*SNA, Úradné hlásenie. O zakročení uniformovanej stráže bezpečnosti. V Bratislave 25. apríla 1936: 1*).

Tento dav sa presunul cez Hurbanovo námestie, na ktorom stál obchodný dom Baťa, až k Štúrovej pamätnej tabuli na Michalskej ulici, počas cesty vzrástol. Polícia, ktorá medzičasom povolala posily, sa pokúšala tento dav rozohnať, pričom dbala, aby sa študenti nepresunuli ku kinu Metropol.¹¹ Postrannými ulicami sa dav zišiel na Michalskej ulici, kde pri pamätníku zaspievali *Hej Slováci*, individuálne vykrikovali: „Golem sa hrať nebude,“ „Štúra si nedáme“ a podobne. Dav následne tiahol smerom k Slovenskému národnému divadlu, ale bol rozptýlený. Časť sa vydala smerom k Suchému mýtu, odtiaľ k Zámockej ulici (*SNA, Úradné hlásenie. O zakročení uniformovanej stráže bezpečnosti. V Bratislave 25. apríla 1936: 1*).¹²

Počas týchto udalostí sa utvoril sprievod pri Redute, kde bola práve ukončená slávnostná akadémia na počesť Ludovíta Štúra, ktorú organizoval Osvätový zväz pre Slovensko. Potom šiel dav uctiť pamiatku Ludovíta Štúra k jeho pamätníku a odtiaľ na Námestie Republiky. Podľa úradného hlásenia sa zástup demonštrantov tiahol od budovy Manderly až k novostavbe Brouk a Babka (dnes obchodný dom Dunaj), čo znamená približne 150 metrov. Demonštrujúci študenti sa zišli okolo 22. hod. pred kinom. Boli však rozohnaní čatou policajných nováčikov, ktorá ich tlačila smerom na Župné námestie, odkiaľ sa skupiny presúvali aj na Zámockú a Zochovú ulicu (*SNA, Úradné hlásenie. O zakročení uniformovanej stráže bezpečnosti. V Bratislave 25. apríla 1936: 2*).

Na Župnom námestí sa zhromaždila skupina približne 100 demonštrantov, z ktorých niektorí vykrikovali „poďme na židov“. Celý sprievod sa pohol smerom na Kapucínsku ulicu, kde jednotlivci búchali na dvere židovských obchodníkov, vykrikovali „hanba židom“ a iné protizidovské heslá. Pri ústí Židovskej ulice došlo ku konfliktu medzi demonštrantom a židovským chlapcom: vysokoškolačka po výkriku „hanba židom“ udrel asi 14ročný mladík pumpou na futbalovú loptu do úst. Táto roztržka dala podnet demonštrantom k zhuknutiu sa a zakročila proti nim polícia. Na tieto ulice bola vyslaná jazdná stráž, ktorá vzbudila ostré ohlasy skupinky asi desiatich študentov, ktorí vykrikovali: „Policajský psy!“ Na komisariát bol odvedený jeden demonštrant, ktorý vykrikoval, že ho zakročujúca polícia udrela a neposlúchol výzvu stráže na rozptýlenie sa, taktiež odvieďli spomínaného

¹¹ Pred obchodom Baťa bol zadržaný a neskôr policajným súdom potrestaný jednoduchým väzením za neuposlúchnutie výzvy stráže k rozchodu istý obuvník bez zamestnania, ktorý si údajne prišiel hľadať prácu do Bratislavy.

¹² Medzičasom sa policajné jednotky zišli pri pamätnej tabuli Ludovíta Štúra na Michalskej ulici a rozdelili sa na dve skupiny. Cieľom bolo zistiť skutočný stav nepokojov. Vydali sa na Ventúrsku a Klariskú ulicu až po Kapucínsku. Na ceste obdržali správu, že demonštranti sa hromadne presúvajú od Slovenského národného divadla smerom na Námestie Republiky, ku kinu Tatra. Tam ich polícia rozptýlila do prilahlých ulíc. Jedného demonštranta odvieďla na komisariát jedného demonštranta za neuposlúchnutie stráže.

židovského chlapca (SNA, *Úradné hlásenie. O zakročení uniformovanej stráže bezpečnosti. V Bratislave 25. apríla 1936: 2–3*).

Židovská mládež sa bránila, začala tvoriť na Židovskej a Kapucínskej ulici menšie skupiny, ktoré údajne rozčúlene debatovali a mali viditeľný úmysel klásť odpor demonštrantom. Podľa správy Prezídium krajinského úradu v Bratislave v ten večer nedošlo už k ďalším nepokojom. Stráž ďalej pokračovala v rozptyľovaní demonštrantov, až kým sa úplne nerozišli (SNA, *Študentské výtržnosti proti premietaniu filmu Golem. 27. apríla 1936, Prezídium krajinského úradu v Bratislave: 1–5*). Denník *Slovák* uvádza, že v židovskej štvrti skupinka židovských mladíkov ubila do bezvedomia jedného demonštranta, českého akademika, ktorý zaostával za davom. Taktiež vraj židia a židovky „obsypávali“ demonštrantov nadávkami a kliatbami (*Slovák*, 26. 4. 1936, 2).

Podľa úradného hlásenia o zakročovaní uniformovanej stráže bezpečnosti sa demonštranti okolo 22.45 hod. zišli na Námestí republiky pred kinom Tatra údajne v počte približne 600 až 700 osôb. Časť demonštrantov údajne smerovala ku kaviarni Astoria, kde bola rozptýlená (SNA, *Študentské výtržnosti proti premietaniu filmu Golem. 27. apríla 1936, Prezídium krajinského úradu v Bratislave: 1–5*).

Odchod obecnstva z kina Tatra o 23.45 hod. prebehol bez problémov. Počas druhého dňa demonštrácií bolo na komisariát zavedených 12 osôb, z ktorých bolo 11 po preukázaní totožnosti prepustených. Jeden zadržaný ostal vo väzbe, nakoľko nemal prihlásený byt.¹³

5.3 Tretí deň demonštrácií

V nedeľu 26. apríla, sa opäť konali výtržnosti pri premietaní. Zo zápisnice jedného zadržaného študenta Viléma sa dozvedáme, že jeho aj kamaráta navádzal istý Braun, aby šli na premietanie o 19. hod v kine Tatra a čo najhlasnejšie počas neho pískali. Bolo však vypredané, tak sa dohodli, že prídu ku kinu počas prestávky a Braun ich vpustí. Vilém popisuje zvyšok udalostí týmito slovami:

Poslechlí sme, išli sme 7 hod. zadným vchodom do kina Tatra, odtiaľ nás hneď zase Braun odvolával do kina Metropol, že snáď tam dostaneme lístky po 1 Kč. Neposlechlí sme. Zostal som s Janom a Braunom pri kine Tatra vonku. Náhle sme zbadali, že zadným vchodom kina kvapne vychádzajú mladší ľudia. Pri tom sme začali hvízdať, pritom Braun pískal najviac, ale potom sa dal na útek. My sme utekali tiež a na utieku boli sme chytení. Braun je asi 17–18 ročný. Čo robí, čím sa učí, neviem. Jeho rodičov tiež neznám. (SNA, *Kovačič Vilém: 1*.)

Okolo 20. hod. sa pri vysokoškolskom katolíckom internáte Svoradov utvoril sprievod študentov, ktorý smeroval ku Krajinskému úradu. Ich cieľom bolo žiadať od krajinského prezidenta Jozefa Orzságha, aby vylúčil z programu kín film *Golem*. Podľa správy Prezídium krajinského úradu v Bratislave sa k demonštrantom pripojili účastníci štúrovských osláv prebiehajúcich na Devíne, odkiaľ prišli parníkom Orol a Sokol. Cestou spievali národné piesne a pred krajinským úradom zaspievali

¹³ Nad ráno 26. apríla 1936 v kaviarni Astoria na Suchom mýte okolo 3. hod bol údajne istý profesor nemeckej národnosti napadnutý popíjajúcimi študentami. Niekoľkokrát spievali pieseň *Hej Slováci* a iné piesne, taktiež vykrikovali napríklad: „*Golem* sa hrať nebude.“ Podľa denníka *Slovák* vyzvali profesora, aby pri piesňach povstal, ten ale odmietol, čo vyústilo do fyzického napadnutia (SNA, *Úradné hlásenie v Bratislave dňa 26. apríla 1936, 5.30 hod.: 1*).

štátnu hymnu, avšak krajinjský prezident si ich žiadosť nevypočul, nakoľko nebol prítomný na úrade.

Demonštrantom sa tu pokúšala klásť odpor skupina komunistických protidemonštrantov, čomu však bolo zabránené. Rozohnaní demonštranti sa po menších skupinkách zišli na Židovskej ulici, kde boli rozbité asi tri okná a dve pouličné lampy. Židia z okien kričali nadávky a klatby na demonštrantov, niektorí hádzali kamene späť (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1). V tom čase bola na Židovskej ulici zhromaždená skupina židovskej mládeže, ktorí plánovali klásť odpor demonštrantom.

Približne o 22. hod. údajne niekoľko skupín komunistickej mládeže demonštrovalo na Kapucínskej ulici. Ich demonštrácia bola reakciou na udalosti z predošlých dvoch dní. Zo záznamov sa dozvedáme, že tu bola prítomná napríklad žena, ktorú stráž poslala domov, avšak začala políciiu nadávať, za čo bola predvedená na komisariát. Boli odvedení taktiež dvaja študenti – jeden nereagoval na výzvy k rozchodu a odmietal sa legitimovať. Ďalší študent kritizoval konanie polície a údajne hlasno kričal:

Polícia zakročovala špinavo voči židom a vždy prišla pozde, už keď študenti boli preč, z čoho vraj bolo vidieť, že polícia študentom nadržuje, a ich v postupe podporuje. (*Slovák*, 26. 4. 1936: 1.)

Na viacerých miestach v meste sa tvorili skupiny demonštrujúcich študentov, avšak zakaždým boli políciou rozohnané.

Okolo polnoci skupina údajne komunistov, či židov, prišla k internátu Svoradov, kde kameňom rozbili okno. V dôsledku tohto činu z internátu Svoradov požiadali o policajnú ochranu, ktorá sa však dostavila, keď výtržníci už ušli.

5.4 Štvrtý deň demonštrácií

Na štvrtý deň, 27. apríla 1936, sa demonštrácie začali už predpoludním. Na fakultách bol zamedzovaný vstup židovským študentom, ale prednášky sa potom nekonali. Stupňovala sa tým protiludácka nálada študentov aj robotníkov (*Ludový denník*, 29. 4. 1936: 2). Medzi akademikmi sa ráno šírili leták, ktorý sa nachádza v prílohe tejto práce.

O 11. hod. sa študenti zišli pred Slovenským národným divadlom, kde boli rozptýlení. Ich pôvodným úmyslom bolo vyslať delegáciu na Krajinjský súd s prosbou o stiahnutie filmu z premietania a zakročenie proti židovskej provokácii.¹⁴ Na dvore radnice bolo predvedených 302 študentov. Boli okamžite prelustrovaní policajným súdom za pomoci početného personálu, avšak pri takomto množstve zadržaných študentov preverovanie trvalo do odopoludnia, kedy sa začalo s ich triedením a prepúšťaním.

Počas lustrovania študentov prebehlo jednanie medzi predstaviteľmi Policajného riaditeľstva v Bratislave a Zväzu slovenského študentstva spolu s niektorými funkcionármi študentských spolkov, okrem iného aj katolíckych. Prisľúbili, že spravia potrebné opatrenia, aby sa študenti nezúčastňovali ďalších demonštrácií. Bolo im oznámené, že v ten istý deň sa A. B. filmová továreň v Prahe na základe neprestávajúcich nepokojov sama rozhodla stiahnuť film *Golem* z programu kín

¹⁴ Prepis letáku vyzývajúceho študentov k zhromaždeniu pred Slovenským národným divadlom sa nachádza v Prílohe č. 1.

Tatra a Metropol.¹⁵ O sľube delegátov boli študenti oboznámení a postupne sa začalo prepúšťanie zadržaných.

Policajn \acute{e} riaditeľstvo v Bratislave v dopoludňajších hodinách dostalo informáciu, že sa má tento večer konať demonštrácia organizovaná komunistickou stranou a príslušnými odborovými organizáciami, ktorá mala byť odpoveďou na študentské demonštrácie proti filmu *Golem*. Údajne boli komunistickou stranou robotníci v továrňach vyzývaní, aby sa zúčastnili tejto plánovanej akcie. Mala sa konať o 19. hod. na Námestí republiky pred kláštrom Milosrdných bratov (*SNA, Študentské výtržnosti proti premietaniu filmu „Golem“, prezídium krajiniského úradu v Bratislave: 3*).

Komunisti uskutočnili túto protidemonštráciu nie ako protireakciu na film, ale ako reakciu na prejav aktivity pravice prostredníctvom demonštrácií a tlače (*Ludový denník, 29. 4. 1936: 1*).

V danom čase sa začali zhromažďovať skupinky pred kláštrom, údajne najmä robotníci. Polícia túto skupinu ľudí priebežne vyzývala k rozchodu, avšak v krátkom čase sa zhromaždil dav približne 300 osôb, tak polícia zakročila a rozptýlila demonštrantov do priľahlých ulíc. Bolo predvedených 10 osôb za neuposľúchnutie výzvy k rozchodu. Dav sa opätovne zhromaždil na Hurbanovom námestí, kde sa podľa správy Prezídia krajiniského úradu zišlo 1500 ľudí. Demonštranti boli rozohnaní, avšak ľudia neustále prichádzali a neskôr sa zišlo na Námestí republiky približne 2000 osôb a boli znova rozptýlení. Polícia dbala o viditeľnú pohotovosť na Námestí Republiky, kde stálo kino Tatra.

Odtiaľto rozptýlený dav sa rozdelil do skupiniek, ktoré zamierili na rozličné ulice. Okolo deviatej hodiny sa zhromaždilo približne 300 demonštrantov pred tlačiarňou Sv. Andreja na Radlinského ulici, kde boli tlačené noviny *Slovák*. Ľudia vykrikovali heslá ako napríklad: „Preč s fašizmom,“ „Fuj, hanba Hlinkovi, dolu so Sidorom.“ Na miesto dorazila motorizovaná stráž, ktorá bez väčších problémov rozohnala dav. Za pískanie a vyzývanie k demonštrácii boli zaistení dvaja židovskí študenti, jeden z právnickej fakulty a druhý z lekárskej.

Súčasne vznikol zhuk približne 300 demonštrantov na Rybnom námestí, ktorý sa presúval smerom k Slovenskému národnému divadlu. Ľudia boli viditeľne rozzúrení, kvôli čomu údajne hrozili vážnejšie incidenty. Polícia preto zakročila a rozohnala demonštrantov za použitia obuškov. Boli zaistení dvaja vojaci, ktorí nereagovali na výzvu k rozchodu (*SNA, Študentské výtržnosti proti premietaniu filmu „Golem“, prezídium krajiniského úradu v Bratislave: 4–5*).

Okolo 22.50 hod. polícia zakročovala proti približne 600 demonštrantov zhromaždených na Župnom námestí, Kapucínskej ulici a pred Edlovým dvorom. Polícii, ktorá na miesto dorazila, ľudia kričali na hanbu a pískali. Dav bol niekoľkonásobne vyzývaný k rozchodu, dokonca za použitia poľnice, avšak nereagoval, napokon bol rozohnaný obuškami. Polícia bola upozornená na mladíka, ktorý ostal ležať na ulici, údajne zbitý demonštrantami. Bol prevezený do nemocnice, kde mu bolo zistené ľahšie zranenie hlavy. Polícia musela v týchto uliciach opakovane zakročovať, nakoľko ľudia ignorovali výzvy k rozchodu a boli viditeľne pobúrení.

¹⁵ Film bol zakázaný aj v autonómnom Slovensku spolu s ďalšími francúzskymi, americkými, českými a sovietskymi filmami (*Úradnicke noviny, 7. 11. 1938: 1–2*).

Polícia sústavne pohotovostne prehliadala ulice mesta aj za pomoci motorových vozidiel. Neskôr bolo zakročované proti údajne komunistickým skupinám zhromažďujúcich sa na Námestí 1. mája, Židovskej a Malej Ventúrskej ulici, pred divadlom a na iných miestach.

Po 23. hod. bolo policajnými hliadkami hlásené, že v uliciach je už pomerne pokojná situácia a nehrozia nové výtržnosti. Pohotovosť bola okolo polnoci odvolaná, avšak boli podozrenia, že v noci môže dôjsť k ďalším výtržnostiam na Židovskej a Kapucínskej ulici. Na tieto ulice umiestnili zosilnené hliadky. Ku žiadnemu incidentu už nedošlo. V stredu 28. apríla 1936 sa už demonštrácie ani protidemonštrácie nekonali.

Počas štvrtého dňa demonštrácii, 27. apríla 1936, bolo na komisariát predvedených 23 osôb, 17 bolo hneď prepustených, 6 na druhý deň. Vo väzbe zostal istý Eduard, židovský robotník, ktorý sa údajne dopustil násilia proti polícii (ŠA, KSB, TK, Xa 1015/36).

Motivácia vzniknutia demonštrácie vedenej komunistickou stranou, ktorá reagovala na protizidovský pogrom, nie je jasná. V *Ludovom denníku* bolo uvedené, že demonštrujúci vykrikovali socialistické heslá reagujúce na útlak a vykorisťovateľov, napríklad: „Slovenský ľud potrebuje prácu a chlieb! Preč s fašizmom!“ alebo: „Nech žije jednota robotníkov a študentov!“ Zaznievali taktiež hlasy poukazujúce na postavenie Slovenska v Československu: „Rovnosť slovenskému národu!“ či sympatizácie so španielskymi komunistami: „Ať žije jednotná fronta!“ (ŠA, KSB, TK, Xa 1015/36.) Tieto pokriky sú ukážkou toho, že išlo o demonštráciu, ktorá sa len minimálne dotýkala problematiky filmu *Golem*, na druhej strane však demonštranti reagovali na antisemitcké výtržnosti a vyslovovali súcit nad poškodeným židovským obyvateľstvom, nad chudobným „proletariátom“. Viacerí zadržaní boli židia.

6. Dozvuky protestov v tlači

Napriek tomu, že demonštrácie utíchli, tlač ešte reagovala na udalosti z predchádzajúcich dní. 28. apríla 1936 boli články týkajúce sa golemiády v denníkoch *Slovák*, *Slovenská pravda* a *Ludová politika*¹⁶ skoro úplne scenzurované. Radikálna cenzúra hlinkovských denníkov sa stala aj predmetom dvoch interpelácií v Národnej rade Československej republiky, ktoré odprezentoval Karol Sidor (PSP ČSR, 2014). Krajský súd v Bratislave ich nariadil cenzúrovať zo štyroch hlavných príčin: obsahovali prečin rozširovania nepravdivých správ, prečin schvalovania trestných činov, výzvy k trestným činom a poburovania proti židom (*Úradné noviny*, 11. 5. 1936: 10–11). Uverejnenie vycenzurovaných článkov v plnom znení by bolo v rozpore so snahami policajného úradu a študentských organizácií, ktoré sa dohodli na pozastavení demonštrácii.

Kým ľudácka tlač bolo cenzurovaná, komunistický *Ludový denník* 28. apríla uverejnil článok, v ktorom otvorene vyzýva študentov adresovať svoje rozhorčenie z filmu proti redakcii novín *Slovák* a ich šéfredaktorovi Karolovi Sidorovi. Ten

¹⁶ Denník *Ludová politika* bol vydávaný Československou stranou ľudovou, ktorej cieľom bolo pretvoriť liberálny občiansko-demokratický štát na kresťansko-demokratické zriadenie.

údajne spolupracoval s českým Národným zjednotením, ktoré financovalo produkciu filmu *Golem*:

Tak prosím, keď je treba vypiskovať chĺpneho »Golema«, ráčte svoje rozhorčenie adresovať priamo na financierov tohoto filmu národne-sjednocení kapitalisti, Praha. Keďže však zo Svoradova do Prahy je dosť ďaleko, ráčte svoje pobúrenie tlmočiť ich bratislavským kompaňonom, najmä pánovi poslancovi Karolovi Sidorovi zo »Slováka« na Radlinského ceste č. 51. On tých pánov pozná. On im to môže povedať! (*Ludový denník*, 28. 4. 1936: 2.)

Na obviňovanie HSLS zo strany komunistickej tlače reaguje Slovenská pravda v článku „Keby sme my dirigovali demonštrácie“:

Keby sme tieto demonštrácie skutočne organizovali my, tak by sa na nich nespievali určité piesne a demonštranti by neboli šli na Židovňu. My by sme vedeli ukázať, kde sedia praví vinníci terajšej biedy ľudu a terajšieho neporiadku. Aj na Židovni je pár milionárov, ale vieme, že najväčší vládcí kapitálu bývajú uprostred mesta. (*Slovenská pravda*, 1. 5. 1936: 2.)

Autori autonomistického študentského časopisu *Nástup* používajú formulácie, z ktorých je jasná ich sympatizácia, alebo priamo spoluúčasť na demonštráciach. Kritizujú podávanie informácií v komunistickej tlači:

Kým solidné noviny slovenské, české, nemecké a maďarské písali o demonštráciách slušne a neskreslene, zatiaľ do demonštrácií na smrť zamilovaní komunisti a ľavičiari spolu so „Slov. denníkom“ nevedeli nájsť dosť špinavých slov, ktorými by pomenovali slovenské nacionalistické študentstvo a odsúdili demonštrácie. (*Nástup*, máj 1936: 86.)

Časopis internátu Svoradov v májovom čísle poukazuje na to, že golemiáda vyústila do pretrvávajúceho sváru medzi študentami odlišnej ideológie:

Golem bol sňatý s programom, ale triedenie duchov, ktoré vyvolal, trvá ďalej. Kresťanské a slovenské študentstvo v Bratislave je v palbe stránikov golemovskej ideológie, ktorí sa zo všetkých síl, slovom i tlačou usilujú imputovať jeho akcie stranícke, šovinistické a iné malicherné motívy, len aby zatičili a znevážili jediný a pravý podnet: spontánnu reakciu surovo urazeného kresťanského i národného čítania. (*Svoradov*, máj 1936: 14.)

7. Motivácie a okolnosti demonštrácií

Podnet demonštrácií nie je jasný a existuje niekoľko možných vysvetlení motivácie študentov. Pri analýze boli nápomocným materiálom predovšetkým zápisnice spísané so študentami, ktorí boli odvedení z kín Tatra a Metropol, stranícka tlač a denník Karola Sidora.

Pri prvom premietaní, počas ktorého vznikli nepokoje, bol prítomný aj Jozef Kirschbaum, študent práva a redaktor *Slovenskej pravdy*. Pri vypočúvaní tvrdil, že reakcia študentov bola spontánná, chceli podľa neho ukázať svoj nesúhlas so všetkým, čo židia najmä na Slovensku zapríčinili. Priznal, že vedel o tom, že sa chystá demonštrácia, avšak tvrdil, že nestál za nimi žiaden agitátor (*SNA, Zápisnica spísaná dňa 25. apríla 1936*: 1). Takýto názor bol prezentovaný tiež v článkoch redakcie *Slovák*. Kirschbaum uvádza vo svojej výpovedi, že sedel na balkóne spolu s Jozefom Faláthom, ktorý neskôr patril k radikálom HSLS. Podľa časopisu *DAV* je za organizáciu golemiády medzi študentami zodpovedný Kirschbaum, ktorého údajne viedla túžba po kariérom raste v HSLS (*DAV*,

máj 1936: 6–7). Kirschbaum bol v rokoch 1939–1940 generálny tajomník HSLŠ (Karol Sidor, 2010: 240), veliteľom Akademickej Hlinkovej gardy, avšak neskôr pre svoje protinemecké zmýšľanie musel odstúpiť. Historik Eduard Nižňanský uvádza, že Faláth organizoval a financoval tieto demonštrácie. Jozef Faláth sa stal tajomníkom Alexandra Macha (Nižňanský, 1999: 37, 39).

Časopis *Nástup* mladej autonomistickej generácie, ktorého autori sa vyhlasujú za spoluúčastníkov golemiády, vo svojich článkoch o golemiáde prejavujú otvorený antisemitizmus socio-ekonomického a nacionalistického aspektu. Demonštrácie považujú za spontánne a prirodzené vyústenie „židovského problému“:

Rozhodnutie demonštrovať v nás vzniklo spontánne. Židovský problém je u nás páľivou otázkou na celej čiare. Tak v priemysle a vôbec hospodárskom živote, ako i na školách a najmä v slobodných povolaniach budeme ho musieť riešiť. Žid necíti žiadnych záväzkov k nášmu ľudu a tomuto štátu. Pripútaný je k nám iba vlastnými hmotárskymi záujmami. Za Maďarska bol maďarským šovinistom, dnes necíti so Slovákmi. Bolo teda už na čase upozorniť, že problém je zrelý, aby sa riešil. Slovenské nacionalistické študentstvo podožalo oheň, započalo boj a ukázalo, že mu ležia na srdci záujmy Slovenska a jeho ľudu. Nie preto vyšli sme na ulice, že sa nám chcelo hvízdať, robiť hurhaj a biť Židov. Demonštrovať kázalo nám každému svedomiu, lebo nenašli sme nateraz iného prostriedku ako upozorniť na židovský problém na Slovensku. (*Nástup*, máj 1936: 86.)

Napriek tvrdeniam o spontánnosti, na to, že nepokoje boli vyprovokované a financované, poukazujú aj výpovede viacerých študentov, ktorí tvrdili že niekto hromadne kúpil lístky pre študentov. Popierali však, že by práve oni dostali takýto lístok, zároveň mali povedomie o pripravovaných demonštráciach. Príkladom takejto výpovede sú slová študenta ubytovaného na internáte Svoradov, ktorý sa zúčastnil premietania 24. apríla, o siedmej:

Išiel som tam z vlastného záujmu, nakoľko sa medzi študentstvom povrávalo, že film je tendenčný, a chcel som ho teda zbadáť na vlastné oči. Hovorilo sa tiež v internáte a všeobecne medzi študentstvom, že pri predstavení budú demonštrácie, aby sa zabránilo točeniu filmu, kto však bol pôvodcom týchto správ a jich rozširovateľom udať neviem. Viem, že boli zakúpené hromadne lístky pre študentov, kto však na to dal peniaze, kto ich kupoval a ktorý študenti boli imi podelení, mne není známe, nakoľko som si kúpil lístok z vlastných peňazí. (*SNA, Zápisnica spísaná dňa 25. apríla 1936: 1.*)

V pondelok 27. apríla bol rozdistribúovaný leták, ktorý sa nachádza v Prílohe č. 1 tejto práce. O jeho pôvode sa jeden z vypočúvaných študentov vyjadril týmito slovami:

Čo sa týka týchto demonštrácií som presvedčený, že ich pôvod je v tlačiarenských podnikoch „Slovák“, „Slovenská pravda“. Taktiež aj leták dnes rozširovaný pochádza pravdepodobne z námetu nektorého zo spolupracovníkov Slováka, ačkoľvek mohol byť rozmnožovaný nekde inde. (*SNA, Zápisnica spísaná dňa 27. apríla 1936: 2.*)

Podobný postoj zastával aj *Ludový denník*, ktorý 28. apríla na titulnej strane uverejnil článok, kde je pokladaný za pôvodcu demonštrácií Karol Sidor, ktorý sa spolu s prívržencami údajne snaží vyvolať protižidovské pogromy na území celého Slovenska. Denník vidí za nepokojmi aktivitu HSLŠ, ktorá sa nedostala do koalície

aj zásluhami Komunistické strany.¹⁷ HSLŠ chcela podľa nich ukázať v dobe krízy zvýšenú aktivitu pravice a demonštrácie boli reakciou proti komunistom (*Ludový denník*, 28. 4. 1936: 2).

Podľa článku v ľavicovom časopise *DAV* boli pri demonštráciach kľúčovi študenti z katolíckeho internátu Svoradov, ktorých údajne dlhodobo agitovalo vedenie HSLŠ. Podobne ako *Ludový denník* považuje golemiádu za dielo Sidora, ktorý chce ukázať silu strany. Článok kritizuje náboženský aspekt demonštrácií a samotnej HSLŠ:

Títo ľudia, ktorí s výšky svojej kresťanskej nadradenosti vedia plávať na židovskú chudobu, chodia úctive a s klobúkom v ruke pred palácami a vilami židovských boháčov, bankárov a prenájomcov cirkevných statkov. (*DAV*, máj 1936: 6–7.)

Karol Sidor, v tom čase šéfredaktor novín *Slovák*, sa vyhradzuje voči názorom na jeho úlohu v strane, do ktorého bol zvolený v roku 1935:

Len ľudia a časopisy si myslia, že hrám veľkú úlohu v strane. Nie je bez zaujímavosti, že Prítomnosť a aj iné časopisy ma označili ako človeka, ktorý prekazil vstup do vlády¹⁸. Tie mienky sú aj na vládnych brehoch. Ich ľudový denník denne píše proti mne, vyhlasuje ma za najväčšieho fašistu. (Karol Sidor, 2010: 242.)

Vo svojom osobnom denníku sa dištancuje od mienky, že ide o jeho zásluhy, ale sám pripisuje demonštrácie redakcii *Slováka* a *Slovenskej pravdy*:

Článkami *Slováka* a *Slovenskej pravdy* vyvolané boli 24. apríla študentské demonštrácie v Bratislave proti filmu *Golem*. Trvali do 26. apríla. Židia odpovedali protidemonštráciou pod oblokmí *Slováka*. Volali: „Hanba Sidorovi.“ Tlač ma znovu označila za pôvodcu demonštrácií. Z toho vidieť, ako ma všade preceňujú. Študentstvo je však dobre pohýbané. (Karol Sidor, 2010: 243.)

Ako už bolo spomínané, v rovnakom čase sa konali aj štúrovské slávnosti, s ktorými sa demonštrácie prepojili. Pri heslách „Preč s *Golemom*“ študenti spievali národné piesne, zaznievalo „Štúra si nedáme.“ a podobne. Prekrývanie premietania a osláv mohlo byť zámerné, ale rovnako mohlo ísť o súhrn okolností. Nacionalistická nálada, ktorú vzbudila pripomienka osobnosti s veľkou zásluhou na formovaní slovenskej identity, mohla viesť k spontánnym demonštráciám proti filmu *Golem* a prejavenej nevráživosti voči židom. Židovská komunita bola v čase Prvej česko-slovenskej republiky rozštiepená do niekoľkých skupín, ktoré sa rozchádzali v otázkach národnosti, účasti na politickom živote v štáte a aj formátu náboženskej identity. Ortodoxní židia, ktorí dbali na tradičné oddelovanie sa od kresťanskej spoločnosti, sa snažili neangažovať v národných záležitostiach, v politicko-sekulárnom sionizme videli podnecovanie protizidovských vášní extrémistických slovenských nacionalistov. Židia zachovávajúci status quo ante nesúhlasili so separovaním od ortodoxných židov, rabíni kázali v slovenčine.

¹⁷ V parlamentných voľbách v roku 1935 HSLŠ kandidovala v rámci pravicového Autonomistického bloku. Bol však nejednotný, napr. časopis *Nástup* niekedy vystupoval proti vedeniu HSLŠ a Andrejovi Hlinkovi. Autonomistický blok na Slovensku vyhral, ale na celoštátnej úrovni nezískal dost hlasov na vstup do koalície. KŠČ oslovila viac voličov a dostala sa do parlamentu.

¹⁸ HSLŠ v januári 1936 dostala návrh na vstup do vlády od ministerského predsedu Milana Hodžu. Vedenie strany poverilo rokovaniu o tejto veci delegáciu zostavenú z Karola Mederlu, Jozefa Tisu a Martina Sokola. Záujmom HSLŠ bolo získať samostatné ministerstvo pre Slovensko, striktné trvala na svojich požiadavkách, a preto rokovania skončili neúspešne v marci 1936.

Neologický prúd sa snažil o poslovenčenie, prekladali *Tóru*, *Šulchan Aruch* a modlitebné knihy do slovenčiny, pričom zachovávali tradičný hebrejský obsah. Asimilácia a sionizmus po uznaní samostatnej židovskej národnosti priťahovali pozornosť slovenských nacionalistov, ktorí tvrdili, že žid sa nemôže nikdy stať Slovákom, pretože patrí k inému národu a rase. Väčšina židov vyhlasovala lojalitu k pražskej vláde, pretože ich situácia závisela od nej. Táto sympatia dráždila Hlinku a jeho stúpcov – židia sa tak ocitli v rozporuplnej situácii. Mladú generáciu priťahovala sociálno-demokratická a komunistická strana. Internacionálny postoj ponúkal východisko pre židov, ktorí sa chceli vyhnúť národnej identifikácii a atmosféra komunít komunistickej mládeže pripomínala izolované ortodoxné skupiny (Jelínek, 1999: 75–92).

Náboženský, socio-ekonomický, pravicový a nacionalistický antisemitizmus nie je možné od seba oddeliť, ani každý vnímať samostatne, pretože jeden vychádza z druhého a vzájomne sa prekrývajú. Stranícka tlač pristupuje k filmu *Golem* a téme židov počas demonštrácií podľa celkovej tendencie strany. HSLS podporuje demonštrantov, vyjadruje sa antisemitsky, tlač KSČ obhajuje židovský „proletariát“, ktorý bol napadnutý za film, na ktorom nemá podiel, časopis katolíckeho internátu Svoradov poukazuje na urážku kresťanstva filmom. Zápisnice študentov poukazujú na nacionalistický a socio-ekonomický problém, avšak nie je možné ho vnímať oddelene od náboženského, na čo poukazuje napríklad reakcia skupiny protidemonštrantov útokom na sakrálny objekt spojený s demonštrantami – kaplnku internátu Svoradov.

Vo fonde Policajného riaditeľstva je zaznamenaná aj konšpiračná teória v liste s predmetom *Prečo sa demonštrovalo proti filmu Golem*. Nie je uvedený adresát, odosielateľ, ani dátum. Autor listu sa domnieva, že ak by demonštrácie boli spontánne a cieľom študentov by bolo zamedziť premietanie filmu *Golem*, ktorý pobúrili ich nacionalistické cítenie počas štúrovských slávností, terčom ich protestu sa mali stať riaditeľstvá kín, nie židovská štvrť. Poukazuje na vlastníka kín Tatra a Metropol, ktorým bola Tatra banka. Tá podľa neho musela byť upovedomená o plánovaných demonštráciach, rovnako ako o štúrovských slávnostiach, ktoré boli vopred oznamované v tlači. Dva peňažné ústavy, Tatra banka a Slovenská banka, údajne žiadali vládu o príspevok zo sanačného fondu, avšak tá ho prislúbila pod podmienkou, že sa Tatra banka a Slovenská banka zlúčia s českou Legiobankou. Takýto krok bol proti záujmom bánk, a preto sa rozhodli ukázať, že pri takomto zlučovaní hrozí otvorený prejav nesúhlasu zo strany Slovákov, medzi ktorými sa ozývali hlasy za autonómiu. Naplánovali preto antisemitské demonštrácie s nacionalistickým podtónom počas pobytu Jaromíra Nečasa a Ivana Déreera v Bratislave, členov Národného zhromaždenia ČSR. Podľa autora listu Karol Sidor kúpil lístky a materiál na demonštrácie z finančných prostriedkov poskytnutých hlavným tajomníkom Tatra banky Pavlom Čambalom, ktorý bol zároveň riaditeľom kina Tatra (*SNA, Prečo sa demonštrovalo proti filmu Golem*: 1–2).

8. Záver

Demonštrácie mali najmenej dve roviny konfliktu. Prvou bolo vyhrotené napätie medzi hlinkovskou tlačou a komunistickou tlačou, podmienené dlhotrvajúcim sporom a kontrastom ich ideológie. Hlavným menovateľom ich sporu, ktorý

prerástol v protižidovské štvanie tesne pred demonštráciami, sa zdá byť situácia v Španielsku a voľby v rybárpoľskej textilke. Úlohu zohral pravdepodobne tiež dlhodobo narastajúci tlak proti židom v tridsiatych rokoch minulého storočia. Pravicová tlač prejavila pred aj počas demonštrácie v článkoch predovšetkým kresťanský, ale aj pravicový a socio-ekonomický antisemitizmus; KSC sa postavila za židovský „proletariát“. Druhou rovinou bol antisemitizmus prejavovaný protestujúcimi študentami. V ich prípade išlo podľa zápisníc o kombináciu uplatnenia stereotypov prevažne pravicového, nacionalistického a socio-ekonomického charakteru, ale výrazný bol aj kresťanský antisemitizmus. V centre konfliktu boli pravdepodobne študenti z kresťanského internátu Svoradov, ktorí boli možno agitovaní Jozefom Kirschbaumom alebo jeho kolegami z HSLŠ; na organizácii sa pravdepodobne podieľal Jozef Faláth. Prejavy študentov boli prevažne nacionalistického charakteru (spievanie národných piesní pomedzi heslami proti *Golemovi*, schádzanie sa pri pamätníkoch Ludovíta Štúra), vybijanie okien na židovských obchodoch poukazuje na socio-ekonomické pozadie konfliktu, ale v pozadí týchto činov sa zdá byť kresťanský antisemitizmus, ktorý je badateľný v študentských časopisoch *Nástup* a *Svoradov*. Protidemonštranti agitovaní KSC reagovali nábožensky ladeným útokom – rozbíjaním okien na kaplnke internátu Svoradov. Samotný film *Golem* bol pravdepodobne len impulzom na prejavenie latentného napätia v spoločnosti, ktoré vychádzalo z predstavy, že „zbedačený kresťanský ľud“ je „obetou zlých úžerníckych židov“.

Mohlo ísť o spontánne demonštrácie študentstva pobúreného urážkou ich kresťanského čítania a pozitívne vykreslenými židmi, ktorí sa pomstili svojim utláčateľom. Prejavy mohla podmieniť nacionalistická nálada štúrovských slávností s ktorými sa premiéra filmu a demonštrácie prekrývali, autorka sa však k týmto záverom v súčasnom stave výskumu neprikláňa: demonštrácie podľa nej boli vyvolané kruhmi HSLŠ a film *Golem* bez agitácie a podnecovania v tlači nemal sám o sebe, ani v socio-politickom kontexte daného obdobia, dostatočný potenciál na prebudenie latentného antisemitizmu v študentstve.

Problematika golemiády vyžaduje ďalší výskum, a to predovšetkým širšieho socio-politického kontextu, v ktorom sa odohrala, a preskúmanie reakcie verejnosti na film *Golem* v iných slovenských mestách, pretože sa doteraz v literatúre vôbec nespomínali. Dôležité je tiež zvážiť postoje k židovskej otázke v Česku, kde film bol vyprodukovaný a francúzsky dobový kontext, z ktorého pochádzal režisér a mohol ovplyvniť jeho spôsob zobrazenia židovstva, ktoré Slovenská verejnosť neprijala.

Príloha č. 1

Prepis letáku rozdávaného študentom ráno 27. apríla 1936:

A K A D E M I C I ! N A C I O N A L I S T I !

Židia nás doteraz utlačovali hospodársky a morálne. Zneužili práv, ktoré im zaručuje demokratický systém nášho štátu. Na biede, v ktorej hynú široké masy nášho ľudu, majú najväčšiu účasť. Židovskí advokáti predávajú nášmu sedliakovi poslednú kravu. Židovskí kapitalisti zničili naše robotníctvo. **TO VŠETKO SME DOSIAL BEZ PROTESTU TRPELI.**

TERAZ NÁS VŠAK DRZO PROVOKUJÚ, NECHCELI SME PRELIEVAŤ KRV, ANI ROBIŤ VÝTRŽNOSTI. TOTO VŠETKO ZAČALI ŽIDIA. DO KRVI NÁM ZBILI KAMARÁTOV, NA INTERNÁTE VYBÍJALI OKNÁ A OZBROJENÍ ČAKALI NA NÁS.

A K A D E M I C I ! N A C I O N A L I S T I !

Dnes ešte naposledy pokúsme sa slušným protestom žiadať úrady, aby zakročili proti provokáciám.

Dnes, 27. apríla o 11. hodine, shromaždíme sa všetci pred divadlom. Vyšleme delegáciu prezidentovi slovenskej krajiny, aby predniesla túto rezolúciu:

Slovenské študentstvo, vyprovokované urážlivým filmom „Golem“ k demonštráciám, chcelo slušným spôsobom prejaviť svoj protest. Vinou židov sa však tieto demonštrácie menia na výtržnosti, ktoré ohrožujú nielen verejný poriadok, ale aj životy akademikov.

Preto slovenské študentstvo obracia sa s úctivou prosbou na slávny Krajinský úrad, aby zakázal premietanie filmu „Golem“ a zakročil proti židovským provokáciám.

AKADEMICI! NACIONALISTI! NEDAJME SA!

ĎALEJ SA PROVOKOVAŤ NEDÁME! ¹⁹

¹⁹ SNA, PR, k. 744: *Akademici! Nacinalisti!*: 1.

10. Zoznam použitej literatúry

Pramene

- DAV III* (reedícia) (1965). Bratislava: Slovenská akadémia vied, (máj 1936).
Duvivier, J. (1936). *Le Golem*. Československo, Francúzsko: Filmové továrne A. B. Barrandov.
Ludový denník, Bratislava: Štefan Major, denná periodicitá (okrem nedele a pondelka), (apríl, máj 1936).
Nástup, Bratislava: Ján Ďurčanský, 2× mesačne, (máj 1936).
Robotnícke noviny, Bratislava: Krajinský výkonný výbor strany, týždenník (apríl 1936).
Slovák, Knižtlačiareň (marec, apríl, máj, december 1936).
Slovenská pravda, Bratislava: Knižtlačiareň Andreja úč. spol., denná periodicitá, (apríl, máj 1936).
Slovenské zvesti, Praha: Viliam Široký, 5× týždenne, (august 1937).
Svet vo filme, Bratislava: Rudolf Ganz, vyšlo iba jedno číslo (marec 1936).
Svoradov, Bratislava: Nakladateľstvo kolégia sv. Svoradova, 8x ročne (máj 1936).
Úradné noviny, Bratislava: Predsedníctvo vlády, týždenník (apríl 1936 a november 1938).
Slovenský národný archív (SNA), Policajné riaditeľstvo v Bratislave 1920–1950 (PR), kartón (k.) 744, Bratislava.
Štátny archív (ŠA), Krajský súd v Bratislave (KSB), Trestné konanie (TK), Xa 1015/36.

Sekundárna literatúra

- Baer, E. R. (2012). *The Golem Redux: From Prague to Post-Holocaust Fiction*. Detroit: Wayne State University Press.
Brož, J., & Frída, M. (1966). *Historie československého filmu v obrazech 1930–1945*. Praha: Orbis.
Březina, V. (1996). *Lexikon českého filmu: 2,000 filmů 1930–1996*. Praha: Cinema.
Bystrický, V., & Roguľová, J. (2008). *Storočie škandálov: Aféry v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava: Spoločnosť Pro Historia.
Franeek, J., & Salner, P. (1997). *Židia v Bratislave*. Bratislava: Inštitút judaistiky FF UK.
Galandová, L. (1999). *Bibliografija článkov zo Slovenských novin a časopisov 1918–1945: Dramaticko-inscenačné umenie, divadlo, film, rozhlas na slovensku 1918–1938*. Martin: Matica slovenská.
Hradská, K. (2008). *Židovská Bratislava*. Bratislava: Albert Marenčin Vydavateľstvo PT.
Jelínek, J. A. (1999). *Židia na slovensku v 19. a 20. storočí*. Bratislava: Múzeum židovskej kultúry.
Laqueur, W. (2007). *Měníci se tvář antisemitismu: od starověku do dnešních dnů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
Lipták, L. (1992). *Politické strany na Slovensku 1860–1989*. Bratislava: ARCHA.
Nižňanský, E. (1999). *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a Slovenským štátom: v stredoeúropskom kontexte*. Prešov: Universum.
Pojar, M., & Praze, Ž. (2003). *Golem v náboženství, vědě a umění: sborník přednášek ze semináře konaného 9. října 2002 ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze*. Praha: Židovské muzeum v Praze.
Poslanecká snemovňa parlamentu Českej republiky, *NS RČS 1935–1938, Poslanecká sněmovna, Tisky*. (1936). Nájdené [4.1.2014] na: http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t0430_02.htm
Sadek, V. (2009). *Židovská mystika*. Praha: Agite/Fra.
Sidor, K. (2010). *Denníky 1930–1939*. Bratislava: Ústav pamäti národa.
Trabalka, V. (1996). *Hebrejsko-slovenský slovník*. Bratislava: ZING Print.
Vašečka, M. (2006). Sociologický výskum antisemitizmu na Slovensku po roku 1989 v kritickej perspektíve. *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 38(4), 283–312.